

5. HAFTA

İMPARATORLUK SİYASETİ

ÖNERİLEN OKUMALAR:

-Sander - “Avrupa’da İmparatorluk” başlığından “Üstünlüğün Doruğu” altbaşlığına kadar.

-Timur – “Fatih Sultan Mehmet” altbaşlığından “Kanuni Sultan Süleyman” altbaşlığına kadar.

-Maria Pia Fabris, “XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C: 1, s. 259-268.

BU HAFTA ÖĞRENECEKLERİMİZ:

-II. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti’nin, bir imparatorluk haline gelmesi “Klasik Dönem” kavramı etrafında anlatılacaktır.

-II. Bayezid döneminin dış ilişkilerinden bahsedilecektir.

-I. Selim’in Safeviler ve Memlükler’le giriştiği mücadelenin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

II. Mehmed Osmanlı Devleti’ni bir imparatorluğa dönüştürmüştür. Gerçek anlamda ilk Osmanlı İmparatorudur. Devlet yönetiminde, o zamana kadarki geleneğin ötesine geçen, uygulamada köklü değişikliklere yol açan politikalar izlemiştir. Son derece otoriter bir sultandır. “Klasik Dönem” Osmanlı sultanı tipini meydana getirmiştir. İktidarına meşruiyet dayanağı olarak, Türk geleneğinden hanlığın ve İslam geleneğinden gaziliğin yanında Doğu Roma İmparatorluğu’ndan da kayzerliği almıştır. Kendisini Roma İmparatorluğu’nun yegane varisi saymıştır. (Kayzer-i Rum).

İmparatorluğun ekonomik, siyasi ve sosyal kurumlarına, Klasik Dönem boyunca devam edecek kesin şekillerini veren II. Mehmed, sağlam bir merkezi otorite kurmak için iktidarına karşı koyabilecek tüm unsurları ortadan kaldırmıştır. Yeniçeri ordusunu 12.000 kişiye çıkararak, her zaman emri altında ve doğrudan kendine bağlı temel bir güç haline getirmiştir. Önemli uc kalelerine yeniçeri garnizonları yerleştirmiştir. Bunlar bölgedeki vali yada paşaya değil, doğrudan sultana bağlıydılar.

II. Mehmed, halktan biri gibi davranan atalarından farklı bir Sultan tipi oluşturmuştur. Halkla birlikte camide namaz kılmamıştır. Diğer yandan, Divan toplantılarına katılmamış, kendisini ulaşılmaz ve kutsal bir mevkiye oturtmuştur. Çandarlı Halil Paşa’yı ortadan kaldırdıktan sonra

Karamanî Paşa dışında tüm vezirazamlarını kapıkulları arasından seçmiştir. Önemli devlet görevlilerini de çoğunlukla kul sınıfından atamıştır.

Yaptığı en önemli işlerden biri de, Kanunname hazırlamak olan II. Mehmed, örfi hukuku (örf-i sultani) şer'i hukukun yanına koydu. Çıkardığı kanunların harfiyen uygulanmasını sağlayan bir düzen kurdu.

Osmanlı maliye sistemini baştan aşağı yenileyen II. Mehmed, yeni akça çıkarmış, eski akçanın kullanımını yasaklamıştır. Eski akçayı beşte bir eksisine darphanede satın almış, yani “devalüasyon” yapmıştır. Bunu birkaç kez tekrarlayınca, ülkede büyük memnuniyetsizlik doğmuş ama devlet hazinesi zenginleşmiştir. Diğer taraftan, tuz, sabuni mum gibi bazı ürünlerin üretimini devlet tekeline alan II. Mehmed'in, vakıf ve mülk topraklarının bir kısmını devletleştirmesi, ulemanın büyük tepkisini çekti. 20 bin köy ve mezra miri arazi yapıldı ve tımarlı sipahilere dağıtıldı.

II. Mehmed'in Ölümü ve II.Bayezid'in Tahta Geçmesi

II.Mehmed saltanatının son yıllarında ulemadan Karamani Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa getirmişti. O da ulema ve bürokrasiden bazı kimseleri vezir rütbesiyle divana soktu. Bu durum kul sınıfından gelen Gedik Ahmed Paşa ve İshak Paşa gibilerinin tepkisini çekti. Şehzade Cem'in (Konya Valisi) babasının fetih politikalarını devam ettireceğinden endişe eden Gedik Ahmed ve İshak Paşalar Amasya'daki Şehzade Bayezid'in hükümdar olmasını istiyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in 1481'de ölümünden sonra bir yeniçeri ayaklanması sırasında Karamani Mehmet Paşayı öldürdü. İshak Paşa Cem'in İstanbul'a gelmesini önledi. Gedik Paşa da Amasya'dan Şehzade Bayezid'i getirip tahta çıkarttı. Daha tahta çıkarken Bayezid, babası gibi sıkça yeni akça basmamayı ve el konulan emlak ve vakıf arazilerini eski sahiplerine geri vermeyi kabul etti.

II.Bayezid'in tahta çıkmasından sonra Şehzade Cem Bursa'da kendi adına hutbe okutarak tahta çıktıysa da Yeniçerilerin doğrudan bağlılık hissettikleri Gedik Ahmed Paşa Cem'i mağlup etti. Cem kaçarak Rodos şövalyelerine sığındı.

II.Bayezid, Gedik Ahmed'in bu derece güç kazanmasından ve “sultanı tahta çıkaran kişi” olarak nitelendirilmesinden rahatsızlık duyuyordu. Bu nedenle Kasım 1482'de bir bahaneyle Gedik Ahmet Paşa katledildi.

Ardından, babasının 1453'de iktidardan uzaklaştırdığı Çandarlı ailesinden Çandarlı İbrahim Paşa'yı divana vezir rütbesiyle tayin etti. Babasının devletleştirdiği emlak ve vakıfların büyük bir kısmını geri verdi. II.Bayezid tüm iktidarı boyunca, babasının ağırlık verdiği örfi kanunları

daralttı. Şeriatı gözetken bir politika izledi. Tüm bunları askeri sınıfa ve reayaya kendini sevdirmeye çabası olarak görebiliriz. II.Bayezid, tahtını tehdit eden Cem'e karşı halkın desteğini koruma çabasını gösterdi.

II. Bayezid Döneminde Dış İlişkiler

II.Bayezid dış ilişkilerinde de Cem unsurunu göz önünde bulundurdu. Rodos Şövalyeleri Cem'i ellerinde bulundurmaktaydı. Bayezid, Cem'in orada tutulması için yılda 45 bin altın ödüyordu. Rodos şövalyeleri onu önce Fransa'ya verdiler. Ardından Roma'ya getirildi (1489). II.Bayezid bu kez Papa'ya yıllık para vermeye başladı. 1495'de Fransa Kralı VII. Charles Cem'i Roma'dan alıp Fransa'ya getirmeye çalıştı. Ama Cem yolda, Napoli'de öldü.

İşte tüm bu süreç sırasında, II. Bayezid Cem'in İstanbul'a gelip, tahta çıkabileceği endişesiyle, dış politikasında Venedik ve Macaristan'la anlaşmalar yaparak barışçıl bir dönem başlattı. Çünkü, İtalyan devletlerinin Cem'i de kullanarak Osmanlı Devleti'ni karıştırmalarından korkuyordu.

Öte yandan bu dönemde Fransa'nın tehdidi altında bulunan İtalyan devletleri de Osmanlı devletiyle yakınlaşmada fayda sağlamayı umuyorlardı. Nitekim, Papalık, Venedik ve Napoli Krallıkları II. Bayezid'le yakınlaşmaya girdi.

II.Bayezid'in İtalyan devletleriyle yakınlaşmasının diğer bir nedeni ise, doğuda Karaman ve Dulkadir beyliklerinin tutumları dolayısıyla, Memlükler'le başlayan çatışmalardı. II.Bayezid iki cepheli bir savaşa girmek istemiyordu. Memlükler ise, Karaman ve Dulkadir Türkmenlerini himaye ediyor ve Osmanlılara karşı kışkırtıyorlardı. Dahası, Memlük Sultanı Kayıtbay Cem'i de destekliyordu. Memlükler'le yaşanan sınır çatışmalarında her iki taraf da bir sonuç elde edilemedi. 1491'de barış imzalandı.

Boğdan-Kırım Başarıları

Cem, tehlike olmaya devam ettiği için İtalyanlar'la barış içindeki II. Bayezid, askeri tatmin etmek için yeni zaferler de elde etmek zorundaydı. Bu nedenle II. Mehmed'in başarısız olduğu Boğdan seferine çıktı. Boğdan Kralı Stefan, Karadeniz'e sarkmak isteyen Lehistan'ın himayesi altına girmişti. Sefer sonunda Stefan Osmanlı egemenliğini kesin olarak kabul etti. Kili ve Akkerman Osmanlı egemenliğine geçti. Ancak Boğdan üzerindeki hakimiyet mücadelesi nedeniyle Osmanlı-Lehistan savaşı çıktı (1496-1498). İki taraf da bir sonuç alamadı. Boğdan Osmanlı tabiiyetinde kaldı.

Cem'den Sonra II. Bayezid'in Politikası

Şehzade Cem'in ölümünden sonra II.Bayezid tekrar yüzünü İtalya'ya döndü. O zamana kadar inşa edilen en büyük Osmanlı donanmasını inşa ettirdi. Doğuda Memlûkler'le barış yapılmış, iki cepheli savaş tehlikesi ortadan kalkmıştı. Öte yandan, Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı bazı haçlı projeleri hazırlanıyordu. Üstelik Fransa'nın İtalyan devletleriyle savaşı sırasında bazı İtalyan devletleri de Osmanlı Devleti'yle ittifaka girmek istiyorlardı. Mesela, 1497'de Fransa ve Venedik ittifak antlaşması yapınca, Milano, Ferrera, Mantua ve Floransa II. Bayezid'e müracaat ettiler. Floransa'nın İstanbul'da bir elçilik açmasına izin verildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın iç siyasi çekişmelerine taraf olma dönemi başladı. Aslında, daha kuruluş döneminde Bizans, Sırp Krallığı ve Bulgar Krallığı gibi taraflar arasındaki Balkan sorunlarına Osmanlı Devleti müdahil olmuştu. Ama ilk kez Batı Avrupa işlerine dahil olmaktaydı.

Bu ortamda 1499'da Venedik'le savaş başladı. Osmanlı kuvvetleri Navarin, Mora ve Koron'u aldı. Venedik'in kışkırtmasıyla Macaristan da savaşa girdi. Sırbistan'a saldırdı. Ayrıca Fransa ve Rodos Şövalyeleri de Venedik'e destek verdi. II.Bayezid'in müttefikleri Napoli ve Floransa mağlup oldu. Bu Haçlı ittifakı karşısında Bayezid barışa mecbur oldu. 1502'de Venedik, 1503'de Macaristan'la barış antlaşması imzalandı. Yine de bu savaştan Osmanlı devleti Mora'da kazanımlarla çıktı.

Venedik savaşları, Osmanlı devletinin ilk kez Akdeniz'de ciddi bir donanma gücü olduğunu gösterdi. Ayrıca, Osmanlı Devleti Avrupa güç dengesinde önemli bir unsur haline gelmekteydi.

II.Bayezid-İspanya Müslümanları ve Yahudiler

II.Bayezid'in hükümdarlığının hemen başından itibaren, İspanya'da Ferdinand'ın baskısı altındaki Endülüs Müslümanları Bayezid'den yardım istediler. Bayezid Kemal Reis komutasındaki bir donanmayı İspanya sularına yolladıysa da, Cem tehdidi devam ettiğinden Hıristiyan devletlerini tahrik edecek bir harekate kalkışmadı. Ancak Müslümanların Kuzey Afrika'ya geçmelerine yardımcı oldu.

Son Endülüs Emevi / Beni Ahmer Devleti) kalesi Gırnata'nın düşmesinden sonra Kuzey Afrika İspanya tehdidi altına girmişti. II. Bayezid buna karşı Doğu Akdeniz'de (Ege'de) korsanlık yapan Türk denizcilerini Batı Akdeniz'e sevk etti. Bu korsanlar ileride Kuzey Afrika ve Akdeniz'de büyük başarılarla imza atacaktıdır.

Bu arada, 1492’de Yahudiler İspanya’dan kovulduklarında da yüz bine yakın Yahudi İstanbul, Selanik ve İzmir’e yerleştirildi. Kıyı kentlerine yerleştirilen Yahudiler, Osmanlı Devleti’nin uzun süredir eksikliğini hissettiği, tacir eksikliğini büyük ölçüde kapattılar. İlerleyen yıllarda da, Yahudilerin başta Beyrut, İskenderiye ve Kıbrıs olmak üzere deniz ticareti için önemli olan bölgelere yerleştirilmesine devam edilecektir.

I.Selim’in (Yavuz Sultan Selim) Doğu Politikası

II. Bayezid’in hükümdarlığı sırasında Osmanlı Devleti Doğu’da yeni bir tehditle karşı karşıya kaldı. Bu tehdit giderek büyüdü ve aslında Osmanlı Devleti Venedik ve Macaristan’la (1502 ve 1503) iki cepheli bir savaş durumunda kalmamak için barış antlaşmaları yapmak zorunda kaldı. Bu yeni tehdit Safevilerdi.

Safeviler bir yandan, Osmanlı Devleti’nin doğudaki sınırlarını ihlal eden bir tehdit haline gelmiş, diğer yandan da dolaylı yoldan Osmanlı Devletini tehdit eden başka unsurları desteklemişlerdir. Bu unsurlar merkezi otoritenin etkisinden uzak biçimde Orta ve Doğu Anadolu’nun dağlık bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretleriydi.

Osmanlı Devleti, “kolonizasyon/sürgün” politikası çerçevesinde Anadolu’dan getirdiği yörükleri gruplar halinde Rumeli’ye geçirmiş ve parçalayarak ayrı ayrı yerleştirmişti. Ancak Türkmenlerin büyük kısmı Toros dağları üzerinde Teke-Maraş bölgesinde hakimlerdi. Bunlar İran’a kaçan Karamanoğullarının ve Safevilerin tahrikleriyle zaman zaman ayaklanıyorlardı.

Bu ayaklanmaların ardında, esas olarak sosyal nedenler vardı. Başına buyruk yaşamaya alışmış Türkmen aşiretleri, Osmanlı Devleti’nin denetimine girmek istemiyordu. Özellikle, tahrir usulüyle düzenli vergiler alınması, daha ziyade hayvancılığa dayanan (yani oşür vermiyor) bu aşiretleri rahatsız etti. Hatta Dulkadir Türkmenleri II.Bayezid döneminde vergi tahsildarlarını öldürdü. Türkmenler kendilerini Osmanlı hükümdarı ile eşit görüyor ona “Osmanoğlu” diye hitap ediyorlardı. Şeriatı ve örfi kanunları çoğu zaman göz ardı ediyor, İslam ile Orta Asya inançlarını birleştirdikleri heterodoks bir inanç sistemini benimsiyorlardı.

Bu Türkmen aşiretlerinin bir bölümü zaten XIII. yüzyıldan beri merkezi otoriteye karşı hep direniş içindeydiler. Başlarına taktıkları kırmızı başlıktan dolayı bunlara “kızılbaş” adı verilmekteydi. Bu dönemdeki Türkmen ayaklanmalarına da “kızılbaş ayaklanmaları” denilecektir.

Şah İsmail 1501'de tahta geçtiği andan itibaren Kızılbaşların manevi ve siyasi lideri sıfatıyla bu Türkmenleri himaye etti ve Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırttı. Şah İsmail bir yandan da Uzun Hasan'ın yaptığı gibi Venedik'le ittifak arayışlarına girdi. 1502 ve 1507'de 2 kez Osmanlı topraklarına saldırdı. 1511'de Şahkulu'nun Teke'de Kızılbaşların başında ayaklanmasına izin verdi. Şahkulu Kütahya'yı ele geçirdi ve Bursa'yı tehdit etti.

Bu ayaklanmalar devam ederken II.Bayezid hasta ve yaşlıydı. Ayaklanmayla yeterince ilgilenemedi. Trabzon valisi Selim ise uzun süredir Kızılbaşlara karşı askeri hareket yürütüyor ve dedesi Fatih'i andıran fetihçi gaza siyasetiyle Yeniçerilerin takdirini topluyordu. 1512'de babasını tahttan indirdi ve tahta geçti.

I: Selim, tahta çıkmasının ardından önce iki yıl süren bir mücadelede tahtta hak iddia eden kardeşlerini bertaraf etti. Ardından, önce tüm Anadolu'da aldığı olağanüstü sert önlemlerle ayaklanmaları bastırdı. Bu iç önlemler sırasında çok sayıda Kızılbaş öldürüldü. Aynı yıllarda Şah İsmail de, Şiileştirme politikası çerçevesinde, Sünni Türkmenlere şiddet uyguluyordu, binlercesini katlediyordu. I. Selim sert ve atik bir kişiliğe sahipti. Ani karar alıyor ve derhal uyguluyordu. Selim isyanı bastırdıktan hemen sonra Şah İsmail'in üzerine yürüdü ve Ağustos 1514'de Çaldıran'da onu yendi. Aslında, Osmanlı-Safevi mücadelesi Türk dünyasının bir iç savaşı niteliğindedir. Zira Şah İsmail Türktür. Günümüzde de, Azerbaycan'ın en önemli tarihi şahsiyetlerinden biri olarak addedilmektedir.

Çaldıran'dan sonra I.Selim Tebriz'e girdi. Adına hutbe okuttu. Şah İsmail'i tamamen yok edemedi. Çünkü ordu yorulmuş ve kan kaybetmişti. Son olarak, Şah İsmail ile mücadelesinde ona ihanet eden Dulkadiroğlu Alaüddevle'yi yendi ve Dulkadiroğulları Beyliği'ni Osmanlı Devleti'ne kattı.

Memlûklerle Mücadele

Sultan Selim'in bundan sonraki hedefi, zaten babası II. Bayezid'in son dönemlerinden itibaren ilişkilerin gergin olduğu Memlûkler oldu. Mısır, Hicaz, Filistin ve Suriye'yi elinde tutan Memlûkler, Osmanlıların gücünün artmasından endişe duymaktalardı. Osmanlıların Şii Safevi Devleti'ne karşı kazandığı zaferin Sünni bir devlet olan Memlûkler'de memnuniyet yaratması beklenirken, aksine iki devlet arasındaki ilişkiler daha da bozuldu.

I. Selim'in Suriye ve akabinde Mısır çıkmasının iki büyük güç arasındaki doğal rekabetin yanısıra başka nedenleri de vardı. Mısır ve Suriye çok zengin bölgelerdi. Bu bölgelerin ele geçirilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun daha da güçlenmesini sağlayacaktı. Ayrıca, Memlükler Doğu-Batı ticaretini kontrol eden ve bu ticaretten çok büyük zenginlikler kazanan bir coğrafyaya sahiptiler. Osmanlılar bu bölgeyi denetlemenin önemini anlamışlardı.

Memlükler Sünni İslam dünyasının liderliği açısından da Osmanlıların en önemli rakibiydiler. Tıpkı Şah İsmail gibi, onlar da köken olarak Türklerdi. Hilafetin Memlükleri'n kontrolünde olması, bölgesel liderlik mücadelesinde kendilerine çok büyük bir üstünlük sağlamaktaydı. Osmanlıların liderliği çekişmesiz ve mutlak bir biçimde alabilmeleri, ancak Memlükler'in ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilirdi.

Memlükler'e karşı seferin bir başka önemli sebebi de, Osmanlıların esasen Batı yönündeki ilerleyişleri sırasında Doğudan saldırıya uğramalarıydı. İki cepheli savaş durumunun ortadan kaldırılması ancak Memlükler'in tehdit olmaktan çıkarılmasıyla mümkün olabilirdi.

Söz konusu sebeplerle harekete geçen Osmanlı ordusu ilk olarak Suriye'de bulunan Mercidabık'ta Memluk ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı (1516). I. Selim 1516-1517 kışını Suriye'de geçirdi. 1517'de Filistin ve Sina yarımadası üzerinden Mısır'a giren Osmanlılara karşı Memlükler Ridaniye'de bir savunma hattı kursalar da başarılı olamadılar. Topçu ve süvari üstünlüğüne sahip Osmanlı ordusu kısa sürede tüm Mısır'ı kontrolü altına aldı.

Memlük devletinin ortadan kaldırılmasıyla, Mekke ve Medine'nin de yer aldığı Hicaz bölgesi Osmanlı topraklarına katıldı. Kutsal emanetler Osmanlıların eline geçti. Son Arap halifesi İstanbul'a getirildi. Halife unvanının I. Selim'e verilip verilmediği tartışmalı olsa da, pek çok kaynakta, bu unvanın I. Selim'e devredildiğinden bahsedilir. Böyle olsa da, XVIII. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı sultanları halifeliği bir politika aracı olarak kullanmadılar. Hilafet siyaseti en çarpıcı biçimde II. Abdülhamid döneminde, ileride anlatılacak Panislamizm çerçevesinde güdülecektir. I.Selim'den itibaren Osmanlı sultanları "Hadim-ül Haremeyn" (Mekke ve Medine'nin hizmetkari) unvanını kullanmayı tercih etmişlerdir.

Memlük topraklarının ele geçirilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu aynı zamanda bir Levant (bugünkü Doğu Akdeniz bölgesi için kullanılan, "güneşin doğduğu yer" anlamında bir kelime. Bazen "Orta Doğu" bölgesi de bu anlamda kullanılır). İmparatorluğu haline getirdi.

İmparatorluğun artan İslam nüfusu devletin İslami kimliğini pekiştirdi. İslam'ın Osmanlı toplumsal yaşamındaki ve kamu idaresindeki etkisi arttı. Örfi hukuk tamamen ortadan kalkmasa da, Şer'i hukuk karşısında güç kaybetti.

Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Akdeniz havzasını ele geçirerek, Doğu-Batı ticaretini kontrol altına alma yolunda çok önemli bir adım atmış oldu. Fakat Avrupalıların coğrafi keşifleri sonucunda İspanyol ve Portekizlilerin yeni ticaret yolları bulmaları orta vadede Osmanlıların kazandığı avantajın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Portekizliler kısa sürede Hint okyanusu bölgesine yerleşecek, Osmanlılar tüm çabalarına rağmen Portekizlileri sözkonusu alandan uzaklaştıramayacaklardır.

I. Selim yeni bir seferin hazırlıklarıyla uğraşırken 1520'de öldü. Kısa süren saltanatı döneminde Osmanlı topraklarını 2 ila 3 kat genişleten II. Selim, halefi I. Süleyman'ın Avrupa'da gerçekleştireceği büyük atılımın siyasi, ekonomik, jeopolitik ve askeri temellerini atmıştır.